

УДК 347.7:334.72(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.61>

СУБ'ЄКТИ НЕПРИБУТКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Кобець О.А.,

*здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії,
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Мамутова Національної академії наук України»*

ORCID: 0009-0000-9219-1067

e-mail: alex_kobets@ukr.net

Кобець О.А. Суб'єкти неприбуткової діяльності в Україні: класифікація та особливості правового регулювання.

Дослідження спрямоване на визначення та систематизацію учасників неприбуткової діяльності в Україні, аналіз їхніх функцій і ролі, а також розроблення класифікації відповідних суб'єктів.

Останнім часом неприбуткові організації відіграють важливу роль у розв'язанні суспільних проблем, що особливо проявилось під час повномасштабного вторгнення російської федерації. Саме благодійні організації та громадські об'єднання, як найбільш поширені представники неприбуткового сектору, взяли на себе функції з надання благодійної, гуманітарної та іншої допомоги соціально вразливим категоріям населення, зокрема внутрішньо переміщеним особам та іншим постраждалим від військової агресії, а також підтримки підрозділів сектору оборони, які протидіють російській агресії.

Водночас питання визначення та класифікації суб'єктів неприбуткової діяльності потребує більш глибокого наукового опрацювання, оскільки від чіткого розмежування їхніх ролей і правового статусу значною мірою залежить ефективність функціонування цієї сфери. Розпорошеність законодавчого регулювання та специфіка діяльності різних видів неприбуткових організацій (благодійних фондів, громадських об'єднань, профспілок тощо), що врегульовуються окремими нормативними актами, але водночас отримують статус неприбуткової організації відповідно до єдиного нормативно-правового документа, зумовлюють потребу комплексного наукового аналізу.

У результаті дослідження було визначено основних учасників неприбуткової діяльності, до яких належать: неприбуткові організації; засновники; учасники та члени; бенефіціари; донори та інвестори; контролюючі органи, які здійснюють нагляд на різних етапах діяльності неприбуткових організацій; органи державної влади, які формують загальні засади правового забезпечення неприбуткових організацій.

В дослідженні було поділено учасників неприбуткової діяльності на умовні групи: безпосередні учасники неприбуткової діяльності; отримувачі результатів діяльності неприбуткової організації; суб'єкти ресурсного забезпечення; суб'єкти, які забезпечують контроль та нагляд; суб'єкти правового регулювання.

Ключові слова: державне регулювання, законодавство, правовий статус, органи влади, неприбуткова діяльність, неприбуткові організації, Податковий кодекс України, бенефіціари, донори, благодійні організації, громадські об'єднання.

Kobets O.A. Non-profit entities in Ukraine: classification and features of legal regulation.

The study is aimed at identifying and systematizing the participants of non-profit activities in Ukraine, analyzing their functions and roles, as well as developing a classification of the relevant subjects.

Recently, non-profit organizations have played a significant role in addressing societal challenges, which has become particularly evident during the full-scale invasion of the Russian Federation. Charitable organizations and public associations, as the most widespread representatives of the non-profit sector, have assumed the responsibility for providing charitable, humanitarian, and other forms of assistance to socially vulnerable groups, including internally displaced persons and other victims of military aggression, as well as supporting defense sector units countering Russian aggression.

At the same time, the issue of identifying and classifying the subjects of non-profit activities requires more in-depth scholarly investigation, since the effectiveness of this sector largely depends on the clear delineation of their roles and legal status. The dispersion of legislative regulation and the specific nature of the activities of different types of non-profit organizations (charitable foundations, public associations, trade unions, etc.), which are governed by separate normative acts yet acquire non-profit status according to a single regulatory framework, highlight the need for comprehensive scientific analysis.

As a result of the study, the main participants of non-profit activities were identified, including: non-profit organizations; founders; participants and members; beneficiaries; donors and investors; supervisory authorities overseeing activities at various stages of non-profit organizations; and government bodies responsible for establishing the general principles of legal regulation of non-profit organizations.

The study also classified the participants of non-profit activities into the following conditional groups: direct participants in non-profit activities; recipients of the outcomes of non-profit organizations' activities; resource-providing entities; entities responsible for control and supervision; and entities involved in legal regulation.

Key words: state regulation, legislation, legal status, authorities, non-profit activities, non-profit organisations, Tax Code of Ukraine, beneficiaries, donors, charitable organisations, public associations.

Постановка проблеми. Останнім часом неприбуткові організації відіграють важливу роль у вирішенні суспільних проблем, що особливо проявилось під час повномасштабного вторгнення російської федерації. Саме благодійні організації та громадські об'єднання як найбільш поширені представники неприбуткового сектору, взяли на себе надання благодійної, гуманітарної та іншої допомоги соціально вразливим категоріям населення, зокрема внутрішньо переміщеним особам та іншим постраждалим від військової агресії, а також підрозділам сектору оборони, які протидіють російській агресії.

Правове регулювання окремих неприбуткових організацій перебуває у стані постійної трансформації. Водночас значна частина таких організацій змушена «перезавантажувати» свою поточну, у тому числі проєктну діяльність, через різні зовнішні виклики.

Необхідно відзначити, що питання визначення та класифікації суб'єктів неприбуткової діяльності потребує більш детального дослідження, оскільки від чіткого розмежування їх ролей і правового статусу залежить ефективність функціонування даної сфери. Розпорошеність законодавчого регулювання та особливості діяльності різних неприбуткових організацій (благодійних організацій, громадських об'єднань, профспілкових організацій тощо), що регулюються окремими законодавчими актами, але водночас набувають статусу неприбуткової організації відповідно до єдиного нормативно-правового акту, зумовлюють актуальність цього дослідження.

Метою дослідження є визначення та систематизація учасників неприбуткової діяльності в Україні, аналіз їхніх функцій і ролі, а також розроблення класифікації відповідних суб'єктів.

Стан опрацювання проблематики. У науковій літературі питання діяльності неприбуткових організацій досліджується досить активно. Серед таких авторів можна виділити: О. Сенишин, І. Пелех, Н. Гуру, А. Халецьку, О. Височана, В. Тищенко, О. Ярмоліцьку, О. Крупського, Н. Мількевич, Д. Польмагомедова та інші.

Виклад основного матеріалу. Для аналізу суб'єктного складу у сфері неприбуткової діяльності доцільно насамперед розглянути поняттєвий апарат, а саме визначити, що слід розуміти під неприбутковими організаціями. Так, Податковим кодексом України встановлено, що неприбуткові підприємства, установи та організації це неприбуткові підприємства, установи та організації, які не є платниками податку на прибуток підприємств (далі – неприбуткові організації) [1]. Отже, належність суб'єктів до категорії неприбуткових організацій визначається через їх невіднесення до категорії платників податку на прибуток підприємств.

Пунктом 133.4 Податкового кодексу України встановлені вимоги до неприбуткових організацій належать суб'єкти, які відповідають наступним вимогам (далі – вимоги) (*авт. – окремі з них не поширюються на певні категорії неприбуткових організацій*):

- організація повинна бути утворена та зареєстрована відповідно до чинного законодавства;
- установчі документи, якими керується така організація (власними або організації вищого рівня) мають містити положення:
 - про заборону розподілу отриманих доходів (прибутків) або їх частини серед засновників (учасників), членів такої організації, працівників (крім оплати їхньої праці, нарахування єдиного соціального внеску), членів органів управління та інших пов'язаних з ними осіб;
 - про передачу активів одній або декільком неприбутковим організаціям, недержавним пенсійним фондам або зарахування до доходу бюджету у разі припинення юридичної особи (у результаті її ліквідації, злиття, поділу, приєднання або перетворення);
 - внесена територіальним органом Державної податкової служби України до Реєстру неприбуткових установ та організацій [1].

Відповідно до пункту 133.4.6 Податкового кодексу України до неприбуткових організацій, у разі виконання ними відповідних вимог можуть бути віднесені:

- бюджетні установи;

- громадські об'єднання, політичні партії, творчі спілки, релігійні організації, благодійні організації, пенсійні фонди;
- спілки, асоціації та інші об'єднання юридичних осіб;
- житлово-будівельні кооперативи, дачні (дачно-будівельні), садівничі та гаражні (гаражно-будівельні) кооперативи (товариства);
- об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, асоціації власників жилих будинків;
- професійні спілки, їх об'єднання та організації профспілок, а також організації роботодавців та їх об'єднання;
- сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, кооперативні об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів;
- інші юридичні особи, діяльність яких відповідає вимогам [1].

Порядок ведення Реєстру неприбуткових установ та організацій, включення неприбуткових підприємств, установ та організацій до Реєстру та виключення з Реєстру, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 13 липня 2016 р. № 440 закріплює аналогічний перелік неприбуткових організацій, виокремлюючи їх за окремими групами, зокрема: (0031) – бюджетні установи; (0032) – громадські об'єднання; (0033) – політичні партії; (0034) – творчі спілки; (0035) – релігійні організації; (0036) – благодійні організації; (0037) – пенсійні фонди; (0038) – спілки; (0039) – асоціації та інші об'єднання юридичних осіб; (0040) – житлово-будівельні кооперативи (з першого числа місяця, що настає за місяцем, в якому відповідно до закону прийнято в експлуатацію закінчений будівництвом житловий будинок і такий будинок споруджувався або придбався житлово-будівельним (житловим) кооперативом); (0041) – дачні (дачно-будівельні) кооперативи; (0042) – садівничі та гаражні (гаражно-будівельні) кооперативи (товариства); (0043) – об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, асоціації власників жилих будинків; (0044) – професійні спілки, їх об'єднання та організації профспілок; (0045) – організації роботодавців та їх об'єднання; (0046) – сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи; (0047) – кооперативні об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів; (0048) – інші юридичні особи, діяльність яких відповідає вимогам, встановленим Податковим кодексом України до неприбуткових організацій (пункт 4 Порядку) [2].

Підтримуючи концепцію, що у складі суб'єктів неприбуткової діяльності доцільно виокремлювати первинних, ключових та обов'язкових суб'єктів [3], саме неприбуткові організації можна віднести до цієї категорії, оскільки здійснення неприбуткової діяльності є неможливим без їх участі.

Для визначення учасників неприбуткової діяльності розглянемо через життєвий цикл організації, тобто через сукупність стадій, які проходить організація (підприємство) в перебігу своєї життєдіяльності від створення до ліквідації [4; 5].

Так, першою стадією неприбуткової організації, як і будь-якої іншої є її створення (народження) [6]. На цій стадії варто виділити засновників, які приймають рішення про заснування неприбуткової організації. Так, відповідно до статті 9 та 11 Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року № 4572–VI саме на установчих зборах громадського об'єднання, засновники затверджують статут, який крім іншого повинен містити: найменування громадського об'єднання (зазвичай містить акцент на специфіці майбутньої діяльності); мету (цілі) та напрями його діяльності (тобто вектори майбутньої діяльності, які надалі можуть змінюватися, але вже не засновниками, а за участі всіх членів такого громадського об'єднання); порядок набуття і припинення членства (участі) у громадському об'єднанні, права та обов'язки його членів (учасників); повноваження керівника, вищого органу управління, інших органів управління громадського об'єднання, порядок їх формування; джерела надходження і порядок використання коштів та іншого майна громадського об'єднання [7].

Слід відзначити, що повноваження та вплив засновників громадських об'єднань закінчуються після їх створення. Надалі, як уже зазначалося, стратегічні рішення щодо діяльності громадського об'єднання приймають усі його члени, беручи участь у роботі вищого органу управління (з'їзду, конференції, загальних зборів тощо) (стаття 10 Закону України «Про громадські об'єднання»). Саме вищий орган управління має право вносити зміни до статуту, змінювати найменування громадського об'єднання, а також формувати чи змінювати персональний склад інших органів управління.

Законом України «Про громадські об'єднання» встановлено, що громадське об'єднання підлягає державній реєстрації відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» (стаття 9). Схоже положення передбачено також статтею 15 Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 5 липня 2012 року для благодійних організацій [8].

Статтею 1 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» від 15 травня 2003 року № 755–IV визначені суб'єкти державної реєстрації, зокрема:

Міністерство юстиції України та утворені ним територіальні органи, у разі державної реєстрації громадських формувань (політичні партії, громадські об'єднання, професійні спілки, творчі спілки, організації роботодавців, їх об'єднання та інші);

Державна служба України з етнополітики та свободи совісті, як центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, у разі державної реєстрації юридичних осіб – релігійних організацій (релігійних центрів, управлінь, монастирів, релігійних братств, місій та духовних навчальних закладів). Своєю чергою, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації здійснює державну реєстрацію релігійних організацій (релігійних громад) [9].

Отже, на етапі державної реєстрації самостійним суб'єктом у сфері неприбуткової діяльності виступають суб'єкти державної реєстрації, які здійснюють перевірку відповідності статуту положенням чинного законодавства, зокрема податкового, на предмет дотримання вимог до неприбуткових організацій.

Під час державної реєстрації також може подаватися прохання заявника (потенційні неприбуткові організації, оскільки вони ще не набули відповідного статусу) про включення до Реєстру неприбуткових установ та організацій (стаття 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань»). Також вони можуть самостійно після державної реєстрації звернутися до територіальних органів Державної податкової служби України (далі – контролюючий орган) щодо включення до Реєстру неприбуткових установ та організацій (далі – Реєстр).

Відповідно до пункту 6 Порядку ведення Реєстру неприбуткових установ та організацій, включення неприбуткових підприємств, установ та організацій до Реєстру та виключення з Реєстру, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 13 липня 2016 р. № 440 (далі – Порядок) контролюючий орган може проводити перевірку відомостей, що містяться в поданих документах, щодо відповідності вимогам, встановленим Податковим кодексом України та законодавством, що регулює діяльність відповідної неприбуткової організації. Також саме контролюючий орган приймає рішення про включення неприбуткової організації до Реєстру за умови відповідності такої організації вимогам. Контролюючий орган забезпечує контроль за достовірністю та актуалізацією даних, які містяться у Реєстрі (пункт 10 Порядку).

Додатково пунктом 3 Порядку Державна податкова служба України, як центральний орган виконавчої влади забезпечує створення, формування, ведення та функціонування Реєстру, організовує та здійснює збереження, коректне внесення та оброблення даних, внесених до Реєстру, а також виступає його держателем та адміністратором [2].

Таким чином, Державна податкова служба України та її територіальні органи є ключовими органами державної влади, що ухвалює рішення про віднесення того чи іншого підприємства, установи чи організації до неприбуткових, а за необхідності приймає рішення про їх виключення з Реєстру. Окремо слід відзначити, що територіальні органи Державної податкової служби України здійснюють контрольні заходи вже на етапі діяльності неприбуткової організації, зокрема під час подання нею щорічної звітності. Так, наприклад, благодійні організації подають фінансову звітність до територіальних органів Державної податкової служби України (стаття 17 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [8].

Важливим етапом у діяльності неприбуткової організації виступає її поточна діяльність, яка проявляється як у здійсненні щоденних функцій, так і у реалізації окремих цільових проєктів (наприклад, у сфері науки, культури, освіти, спорту, соціального захисту, благодійності тощо).

Для реалізації статутної діяльності неприбуткові організації залучають різні форми ресурсної підтримки. Її можуть надавати органи державної влади через відповідні інструменти (хоча державне фінансування, на думку окремих дослідників, оцінюється доволі скептично та визнається неефективним [10]), а також бізнес, міжнародні та місцеві організації у формі грантової та іншої допомоги (цей вид підтримки нині є найбільш значущим для неприбуткових організацій). Додатковими джерелами є членські внески (які останнім часом втрачають актуальність через їх незначну частку у загальному фінансуванні), добровільні пожертви та цільові внески на здійснення статутної діяльності (якщо раніше переважали більше фізичні збори, то нині дедалі більшого поширення набуває використання краудфандингових платформ).

За результатами аналізу джерел фінансування неприбуткових організацій доцільно виокремити ще одну велику групу суб'єктів – донорів та інвесторів, від рішень і можливостей яких значною мірою залежить реалізація тієї чи іншої ініціативи, чи проєкту.

Водночас коли йде мова про фінансову підтримку з боку держави (за рахунок коштів державного чи місцевого бюджетів), наприклад, державна підтримка надається в рамках проведення конкурсу з визначення програм (проєктів, заходів), розроблених інститутами громадянського су-

спільства [11], реалізації програм, проектів та проведення заходів державної політики у молодіжній сфері та сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності [12] та ін., то можна визначити ще додаткові суб'єкти, які забезпечують відповідний бюджетний контроль.

Відповідна державна фінансова підтримка надається виключно через відкриття та обслуговування неприбутковою організацією спеціального бюджетного рахунку в органах Державної казначейської служби України як одержувача бюджетних коштів, відповідно до *Порядку відкриття та закриття рахунків у національній валюті в органах Державної казначейської служби України*, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 22 червня 2012 р. № 758. Так, відповідно до зазначеного Порядку органи Державної казначейської служби України перевіряють подані документи щодо правильності оформлення заяви про відкриття рахунків; відповідності даних, наведених у картці зі зразками підписів та відбитка печатки, вимогам Порядку [13]. Також органи Державної казначейської служби України здійснюють наступні заходи для проведення відповідної оплати, здійснює перевірку наявності документальних підстав відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі».

Також окремо слід відзначити органи державної влади, які формують загальні засади правового забезпечення діяльності неприбуткових організацій, тобто здійснюють загальний вплив на їх функціонування. До таких органів, зокрема, належать Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України та інші.

Висновки. У результаті дослідження було визначено основних учасників неприбуткової діяльності, до яких належать:

- **неприбуткові організації** (перелік організаційно-правових форм визначається податковим законодавством);
- **засновники**;
- **учасники та члени**;
- **бенефіціари** – отримувачі позитивних благ від здійснення поточної чи проєктної діяльності неприбутковою організацією, можуть бути як фізичні (здебільшого), так і юридичні особи;
- **донори та інвестори**;
- **контролюючі органи**, які здійснюють нагляд на різних етапах діяльності неприбуткових організацій, зокрема: на етапі державної реєстрації – територіальні підрозділи Міністерства юстиції України; на етапі ухвалення рішення про відповідність статутних документів вимогам до неприбуткових організацій – територіальні органи Державної податкової служби України; під час звітування за використання коштів Державного бюджету України – Рахункова палата, Державна аудиторська служба тощо;
- **органи державної влади**, які формують загальні засади правового забезпечення неприбуткових організацій, регламентують порядок їх реєстрації та включення до Реєстру, а також визначають умови надання податкових пільг (наприклад, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України).

Враховуючи названих учасників неприбуткової діяльності, можна їх поділити на умовні групи:

- безпосередні учасники неприбуткової діяльності (неприбуткові організації, її засновники, учасники та члени);
- отримувачі результатів діяльності неприбуткової організації (бенефіціари);
- суб'єкти ресурсного забезпечення (донори неприбуткової організації, а іноді та інвестори);
- суб'єкти, які забезпечують контроль та нагляд (**контролюючі органи**, які здійснюють нагляд на різних етапах діяльності неприбуткових організацій);
- суб'єкти правового регулювання (**органи державної влади**, які формують загальні засади правового забезпечення неприбуткових організацій).

Подальші дослідження можуть бути пов'язані з вивченням особливостей фінансування неприбуткових організацій, зокрема питання надання такої підтримки з боку бізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Податковий кодекс України: Закон України 2 грудня 2010 р. № 2755–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
2. Про затвердження Порядку ведення Реєстру неприбуткових установ та організацій, включення неприбуткових підприємств, установ та організацій до Реєстру та виключення з Реєстру: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 липня 2016 р. № 440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2016-%D0%BF#Text>.
3. Сошников А.О. Соціально відповідальне господарювання: аналіз суб'єктного складу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2025. Вип. 89. Ч. 4. С. 300–313. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.4.44>.

4. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико–методологічні засади та практичний інструментарій. К.: КНЕУ, 2001. 580 с.
5. Тюріна Н.М., Назарчук Т.В., Карвацка Н. С. Життєвий цикл організації: сутнісні характеристики, структуризація та методи оцінювання. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2020. № 2. С. 167–174. URL: <https://elar.khmnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7b2a48f5-debb-4965-8ebc-41ab01515f92/content>.
6. Приходько В.В., Прокопенко В.І., Малий В.В. Теорія організації: навчальний посібник. Дніпропетровськ, Дніпропетр. Національний гірничий університет, 2011. 258 с.
7. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.
8. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5073–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>.
9. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15 травня 2003 року № 755–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>.
10. Сенишин О., Пелех І. Проблеми та перспективи розвитку громадських організацій в Україні. *Вісник Львівського університету*. Серія економічна. 2023. Випуск 65. С. 157–166 URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/economics/article/view/12086/12401>.
11. Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 р. № 1049. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1049-2011-%D0%BF#n15>.
12. Про затвердження Порядку реалізації програм, проектів та проведення заходів державної політики у молодіжній сфері та сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Наказ Міністерства молоді та спорту України від 3 березня 2016 р. № 808. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0453-16#Text>.
13. Про затвердження Порядку відкриття та закриття рахунків у національній валюті в органах Державної казначейської служби України: Наказ Міністерства фінансів України від 22 червня 2012 р. №758. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1206-12#Text>.